

Türkiye'nin, 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Birliği'ne ilk başvurusunu yapmasıyla birlikte başlayan tam üyelik süreci, zaman zaman kesintilere uğramla birlikte günümüze kadar gelmiştir. Türkiye'nin, Gümrük Birliği'ne girişi ise bu tarihsel süreç içinde ayrı ve özel bir öneme sahiptir. 6 Mart 1995 tarihinde 1/95 sayılı kararın kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'nin önüne yeni bir sayfa açılmıştır. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe Türkiye- AB Gümrük Birliği kararlarının Türk Ekonomisine ve Siyasi yaşantısına önemli etkileri olduğu bir gerçektir.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan, Gümrük Birliği'ne girmesi, bu geçen süre içinde sık sık tartışılırken, Türk Sanayinin, AB'ye uyumunda olumlu katkıları olduğu da ifade edilmiştir. Gümrük Birliği'nin etkilerini ekonomik açıdan değerlendirirken, yasal ve kurumsal açıdan da değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye, makro ekonomik dengeleri sağlamlaştırdığı, yapısal reformları tamamladığı, yabancı sermaye ve teknoloji transferini gerçekleştirdiği takdirde Gümrük Birliği ortamından maksimum faydayı sağlayabilecektir. Gümrük Birliği ilişkisi Türkiye'nin çağdaşlaşma yönünde en temel hedefi olan Avrupa Birliği tam üyeliği yolundaki önemli bir kilometre taşıdır. Nitekim Avrupa Birliği adaylığı yönünde önemli bir aşamaya gelmiş olan Türkiye üstüne düşenleri yerine getirdiği takdirde bu süreçten karlı çıkabilecektir.

Ekonomik birlikler, globalleşen dünyada ayrı bir önem taşımaktadır. Avrupa Birliği, bu birlikler içinde en eski ve en köklü olanıdır. İkinci dünya Savaşının yıkıcı etkisinin bir sonucu olarak, ayı acıların bir kere daha yaşanmaması için oluşturulmuştur. Avrupa Birliği, kuruluş olarak bir ekonomik birlik olarak düşünülse de aynı zaman Siyasi bir birlik niteliğini de taşımaktadır. Zaten, ekonomik birliklerin oluşumunda siyasi etkilerin olmaması kaçınılmazdır. Ekonomik birlik aşamasından sonra beklenen bütünleşme, siyasi bütünleşmedir. Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlaştırmaları, ekonomik olarak tek bir devlet gibi idare edilmelerine yol açmaktadır. Ekonomik konularda ortak hareket eden birliklerin, güvenlik ve savunma gibi siyasi konularda da ortak hareket etmeleri kaçınılmazdır. Avrupa Birliği'nin karar alma ve yürütme kurumları arasında yer alan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Divanı bu yapılanmanın bir sonucudur. Yine Avrupa Birliği içinde yer alan Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası, Ekonomik ve Sosyal Komitesi bu bütün içindedir.

Gümrük Birliği, en genel ifadeyle, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır.

Gümrük Birliği'nin sınırları içinde malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle, gümrük birliği tarafları arasında herhangi bir ayrımcılığın ortaya çıkmamasını teminen, ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının geliştirilmesi de gerekmektedir. Ancak bu çerçevede birlik üyeleri, serbest rekabet ortamında, eşit koşullarda üretim ve ticaret yapabileceklerdir. Bu nedenle, günümüzde gümrük birlikleri, dünya ekonomik ortamındaki gelişmelere paralel olarak, klasik tanımını aşarak daha geniş bir anlamda ele alınmaktadır.

EKONOMİK BİRLEŞME TÜRLERİ

Ekonomik birleşme türleri çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. En dar kapsamlı birleşme türü tercihli ticaret anlaşması iken; en geniş kapsamlısı ekonomik birliktir. Ekonomik birlikten sonra iktisadi bir birleşme türü sayılmayan siyasi birlik aşaması başlamaktadır.

Tercihli ticaret antlaşması, kaynaklarda çoğu kez bir ekonomik bütünleşme aşaması olarak kabul edilmemekte; serbest ticaret bölgesinin iktisadi bütünleşmenin ilk aşaması olduğu düşünülmektedir. Siyasi bütünleşme, bir ekonomik bütünleşme olmadığından bazı kaynaklarda bütünleşme aşamalarına dahil edilememektedir.

Ekonomik birleşme türlerinin farklı biçimlerde ortaya çıkması, ekonomik birleşme kelimesinin anlamı konusunda farklı tanımlamalar yapılmasına neden olmaktadır. Kindleberger ekonomik birleşmeyi “üretim faktörleri fiyatlarının eşit bir hale getirilmesidir” şeklinde tanımlarken, Tinbergen, “uluslararası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkarılmasıdır” şeklinde tanımlamaktadır.

Ülkeler uluslararası birleşme aşamalarından hangisini veya hangilerini gerçekleştirmek isterse istesinler, bunların başarılı olabilmesi için bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bunlar;

- Üye ülkelerin aynı coğrafi bölgede bulunmaları,
- Üye ülkelerin ekonomik ve siyasi sistemlerinde benzerlik olması,
- Üye ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerinin birbirine yakın olması,
- Üye ülkelerin ortak tarih, kültür, sosyal değerler ile ortak dini inançlara sahip olmalarıdır.

Tercihli Ticaret Antlaşması

Bu tür birleşmede anlaşmaya taraf olan ülkeler, tek taraflı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini indirmektedirler fakat, tercihli ticaret antlaşmalarında gümrük tarifeleri ve kotalar tamamen ortadan kaldırılmamakta, dış ticaret kısmi olarak serbestleştirilmektedir bu nedenle; tercihli ticaret antlaşmalarını GATT sözleşmesinin 24. Maddesi yasaklamaktadır.

Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi, üyeler arasında mal alım satımına konan tarife ve tarife dışı engelleri kaldırarak malların serbestçe dolaşımını sağlayan bir anlaşmaya dayanmaktadır. Serbest ticaret bölgesi içindeki ülkeler, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde tamamen ulusal çıkarları doğrultusunda hareket edebilirler. Entegrasyonun bu döneminde uyulması gereken tek bir dış tarife sistemi yoktur. Yani üçüncü ülkelere karşı bağımsız hareket edebilmektedirler.

Serbest ticaret bölgesinin üye ülkelere sağladığı iki avantaj bulunmaktadır. Bunlardan ilki; üye ülkelerin ticaret hadlerinde meydana gelen değişimdir. Serbest ticaret bölgesi kuran ülkeler üçüncü ülkeler karşısında dış ticaret hadleri açısından avantaj sağlamaktadırlar. Bu avantaj, serbest ticaret bölgesi kuran ülkelerin diğer ülkelere karşı uyguladıkları tarifelerin yanı sıra, diğer ülkelerin bölge ülkelerine uyguladıkları tarifeler bakımından da geçerlidir. İkincisi ise; serbest ticaret bölgesi içerisinde artması beklenen rekabetin sağladığı avantajlardır.

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya ve Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) en etkili birleşme türlerine örnek olarak gösterilebilir.

Gümrük Birlikleri

Gümrük birliklerine katılan üye ülkeler sadece aralarındaki gümrük duvarını kaldırmakla kalmamakta, aynı zamanda birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı tek ve birleştirilmiş bir ortak gümrük politikası meydana getirmektedirler.

Gümrük birlikleri teorisinin kurucusu olarak kabul edilen J. Viner gümrük birliklerinin oluşumunu şu koşulların sağlanması şartına bağlamaktadır;

- Üye ülkeler arasında tarifeler kaldırılır.
- İthalatta birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanır.
- Gümrük gelirleri tek bir elde toplanarak, önceden saptanmış ölçütler uyarınca paylaşılır.

Gümrük birliğinin çeşitli örnekleri mevcuttur. Bu konuda ilk örnek 19. yüzyılda kurulmuş olan Alman Gümrük Birliği'dir. Daha sonra modern Almanya'yı oluşturacak olan çok sayıda küçük Alman krallıkları, prenslikleri ve şehirleri bir araya gelerek bu gümrük birliğini oluşturmuştur. Gümrük birliğinin daha yakın zamanda ortaya çıkan başka bir örneği, 1948 yılında Belçika, Hollanda, Lüksemburg tarafından kurulan Benelüks'tür. Daha sonra Benelüks üyesi ülkeler, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte 1958 yılında AET'ye katılmışlardır.

Ortak Pazar

Ortak pazarda gümrük birliklerinde kabul edilen şartlardan daha da ileriye gidilerek ekonomiler arasında üretim faktörleri hareketini sağlayan önlemler getirilmekte; diğer taraftan para ve maliye politikaları ortaklaşa yürütülmektedir. Ayrıca sosyal politika önlemleri de birlikte alınmaktadır. Ortak pazarda üye ülkelerin pazarı tek bir pazar gibi işlem görmektedir. Avrupa Topluluğu ortak pazar fikrini en iyi işleyen kurum olarak tarihe geçmiştir. 1957 yılında yapılan ve resmi olarak 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu bünyesinde bir "Ortak Pazar" oluşturulmuştur. Bu nedenle pek çok bilim adamı AET yerine "Ortak Pazar" ifadesini kullanmaktadır.

Ortak Pazar sadece mallar için tek pazar oluşturmamakta, aynı zamanda emek ve sermayenin dolaşımını da sağlamaktadır. Bu durumda işgücü üye ülkelerden herhangi birinde çalışma imkanına, sermaye sahipleri ise, istedikleri üye ülkenin birinde yatırım yapma imkanına sahip olmaktadır.

Ekonomik Birlik

Ortak pazarın özelliklerine ek olarak, üye ülkeler arasında ekonomik ve mali politikaların uyumlaştırılması da söz konusudur. Ekonomik birliklerde üye ülkelerin makro ekonomik politika izleme serbestlikleri, birlik düzeyinde bir organa devredilmektedir. Böyle bir bütünleşmeye geçilebilmesi için tek bir para ve bankacılık sistemi, ortak maliye politikası ve tüm birlik için ortak

ekonomik politikaları belirleyecek ve uygulayacak ülkeler üstü bir organın bulunması gerekmektedir. Ekonomik birlik entegrasyonun en son ve mükemmel aşamasıdır. Ekonomik birlik aşamasına geçilebilmesi için ortak pazardan sonra üye ülkeler arasında vergi politikaları ile ekonomik ve mali politikaların uyumlaştırılması gerekmektedir. Örneğin, bazı ülkelerde devlet gelirleri içinde gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler önemli yer tutarken, bazı ülkelerde devlet gelirleri içinde dolaylı vergiler önemli yer tutar. Bu gibi nedenlerden dolayı Avrupa Birliği ülkeleri, dolaylı vergi oranlarındaki farklılığın birlik içi fiyatları olumsuz olarak etkilemesini önlemek için KDV oranlarını uyumlaştırma yoluna gitmiştir. Üye ülkeler arasındaki rekabet şartlarının bozulmaması, ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını gerekmektedir. Örneğin üye ülkeler arasındaki ücret farklılıkları rekabet gücünü etkilemektedir. Avrupa Birliği, günümüzde ekonomik birlik aşamasına geçmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, “Avrupa Topluluğu” ismi 1 Ocak 1993 tarihinde “Avrupa Birliği” olarak değiştirilmiştir.

Siyasi Birlik

Ekonomik birlik aşamasından sonra beklenen bütünleşme, siyasi bütünleşmedir. Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlaştırmaları, ekonomik olarak tek bir devlet gibi idare edilmelerine yol açmaktadır. Ekonomik konularda ortak hareket eden birlik, güvenlik ve savunma gibi siyasi konularda da ortak hareket etmeye başlayacaktır.

Açıklanan tüm entegrasyon türleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1: Entegrasyon Türleri ve özellikleri

Entegrasyon Aşamaları	Üyeler Arası Gümrük Tarifelerinin ve Kotaların Kaldırılması	Ortak Gümrük Tarifesinin Uygulanması	Üretim Faktörleri Hareketine Konan Sınırlamaların Kaldırılması	Ekonomik ve Sosyal Politikalar İle Kurumların Uyumlaştırılması
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN OLUŞUM SÜRECİ

Avrupa Kıtası, çeyrek asırdan daha kısa bir arayla tarihin en ağır iki dünya savaşını yaşamıştır. Kıta, İkinci Dünya Savaşından adeta ekonomik, siyasi ve insan gücü açısından iflas ederek çıkmıştır. Savaş sonrasında Avrupa’nın yeniden imarı için ABD Dışişleri Bakanı Marshall’ın adıyla anılan ABD yardım paketi harekete geçirilmiştir. Özellikle Sovyetler Birliğinin tutumunun neden olduğu gelişmeler, ABD’yi Avrupa’daki ekonomik varlığı yanında, NATO aracılığıyla askeri varlığını da arttırmaya sevk etmiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği kaynaklı bu gelişmeler, aynı zamanda Avrupa'nın bütünleşme yönündeki girişimlerinin de itici gücünü teşkil etmiştir. Zira, Sovyetler Birliğinin oluşturduğu siyasi ve askeri tehdit yanında, Marshall yardımları çerçevesinde ABD sermayesinin Avrupa'daki mevcudiyetinin artması, Avrupa ekonomileri tarafından endişe ile karşılanmıştır. Dolayısıyla, Avrupa'daki bütünleşme hareketi, siyasi, askeri ve ekonomik açıdan Avrupa'nın bir güvenlik girişimidir. Bu nedenle de hareket noktası olarak, savaş sanayinin ana hammaddesini oluşturan kömür ve çelik sektöründe işbirliğini öngören bir yapılanmayla işe başlanmıştır. Bu girişimin çok önemli bir vizyonu da, Avrupa'daki geleneksel Alman-Fransız gerginliğinin işbirliğine dönüştürülerek ortadan kaldırmasıdır.

Avrupa entegrasyonu, üye ülkelerde yarım asırdan beri istikrar, barış ve ekonomik refahın tesisini sağlamış, dünyanın en ileri entegrasyon modelidir. Bu bütünleşme, üye ülkelerdeki yaşam standartlarının iyileştirilmesi, fiziki, teknik ve mali tüm sınırlardan arındırılmış bir iç pazarın oluşturulması, ortak bir para biriminin kabul edilmesi ve Avrupa'nın dünyadaki sesinin giderek güçlenmesi için gerekli sağlam zemini oluşturmuştur.

Türkiye, Avrupa Birliğinin bugün ulaşılmış olduğu bu aşamayı, henüz Birliğin temellerinin oluşturulduğu 1950'li yılların sonunda görebilmiş ve 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na ortak üyelik için müracaat etmiştir. Bu tarih, Türkiye-AB İlişkilerinin de başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Öncü Kuruluşlar, Amaçlar, Üyeler

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un bir araya gelmesiyle 18 Nisan 1951 tarihinde Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurulmuştur.

AKÇT ile tarihte ilk kez, devletler ulusal egemenliklerinin bir kısmını uluslar üstü bir kuruma devretmiştir. Antlaşma sektörel nitelikli olmakla birlikte Avrupa içindeki ekonomik sınırları kaldırarak daha sonra geniş bir alanda sağlanacak ekonomik ve siyasi bütünleşmenin de ilk adımını oluşturmaktadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

Kömür ve çelik sektöründeki bütünleşme modelinin olumlu etkileri ve başarılı sonuçları bütünleşme alanının genişletilmesi çalışmalarını da hızlandırmıştır. Bu çerçevede, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran antlaşmalar 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanarak 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu tarihten sonra, bu üç topluluk Avrupa Toplulukları adıyla anılmıştır.

Avrupa Birliği'nin Amaçları

AB'nin kuruluş anlaşmalarında belirtilen ilk amaçlar esas itibariyle ekonomik nitelik taşımaktadır. Bu amaç; "üye ülkelerin, malları ve üretim faktörlerini serbestçe mübadele edebilecekleri tek bir ekonomik bölge oluşturmaları" şeklinde ifade edilebilir. Başka bir deyişle bölgede tek bir ekonomik birlik oluşturacaktır.

İkinci olarak Birliğin kuruluşu siyasal bir nitelik taşımaktadır. Başka bir deyişle Avrupa'nın siyasal bütünleşmesi sağlanacak, bir "Avrupa Birleşik Devletleri" kurulacaktır.

Üye Devletler

Tablo 2:Gümrük Birliği'ne Üye Devletler

1957	Kuruluş	Belçika,Fransa,Almanya,İtalya,Lüksemburg,Hollanda
1973	1.Genişleme	Danimarka,İrlanda,İngiltere
1981	2.Genişleme	Yunanistan
1986	3.Genişleme	İspanya,Portekiz
1995	4.Genişleme	Avusturya,Finlandiya,İsveç
2004	5.Genişleme	Çek Cumhuriyeti,Estonya,Güney Kıbrıs,Letonya, Litvanya,Macaristan,Malta,Polonya,Slovakya,Slovenya
2007	6.Genişleme	Bulgaristan, Romanya

Roma Antlaşması

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması, 25 Mart 1957'de imzalanmış; 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Antlaşmanın temel hedefi "topluk içindeki ekonomik faaliyetleri uyumlu, dengeli ve sürekli bir şekilde geliştirmek, ekonomik istikrar sağlamak, hayat standardını yükseltmek, üye ülkeler arasında daha sıkı ve kalıcı ilişkiler kurmak" tır.

Bu hedefe ulaşmak için, kurucu üyeler arasında bir gümrük birliği ile ortak bir pazarın oluşturulması öngörülmüştür. Üyeler bunun yanı sıra ulusal ekonomik politikalarını uyumlaştırmakla görevlidir. Yani hedef ekonomik birliktir.

Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)

Parasal birlik konusu; Aralık 1989'da Strasbourg'da yapılan doruk toplantısında ele alınarak, "Hükümetler arası Konferans" çerçevesinde on iki üye ülkenin devlet yada hükümet başkanları tarafından bir yıl boyunca görüşüldü. Sonuçta, siyasal birliğin yanı sıra ekonomik ve parasal birlik konusunda yeni kararlar içeren *Maastricht Antlaşması* (1992) imzalandı.

Maastricht Antlaşması'nın temel taahhütlerinden biri, tek para kullanımı kararıdır.

Antlaşma; Avrupa Topluluğu'nu önce ekonomik ve parasal bir birlik, sonra da siyasal bir birlik haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu hedef kapsamında, ekonomik ve parasal birliğin koşul ve aşamaları belirlenmiş, topluluk içinde tek para kullanılması ve ortak bir Avrupa Merkez Bankası kurulması kararı alınmıştır.

Antlaşmanın ülkelere diğer taahhütleri ise;

- Sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması,
- Fiyat istikrarının sağlanması,
- Kamu maliyesinin sağlamlaştırılması,
- Merkez Bankalarının bağımsızlaştırılmasıdır.

Maastricht Kriterleri ise;

- Üye ülkelerin parası döviz kuru mekanizmasına dahil ve son iki yılda devalüe edilmemiş olacaktır. İkili kuru, ülke paralarına göre $\%+2.25$, $\%-2.25$ marjı içinde dalgalanabilecektir.

Ülke para birimi, en az iki yıl süreyle Avrupa Para Sistemi'nin normal dalgalanma hadleri içinde kalmış olmalıdır.

- Üye ülkenin 12 aylık enflasyon ortalaması, en düşük enflasyonlu üç ülke ortalamasını $\%1.5$ puandan fazla geçmeyecektir.
- Üye ülkenin 12 aylık devlet tahvili faiz oranları ortalaması, en düşük faizli üç ülke ortalamasını $\%2$ puandan fazla geçmeyecektir.
- Üye ülkenin bütçe açığı GSYİH'nin $\%3$ 'ünden fazla olmayacaktır.
- Üye ülkenin kamu borçları toplamı GSYİH'nin $\%60$ 'ını aşmayacaktır ya da borç oranı istikrarlı bir şekilde bu düzeye inmiş olmalıdır.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Gümrük birliği esasına göre kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun amacı, üye ülkeler arasında bir ekonomik birlik kurulmasıdır. Ekonomik birlik için her türlü engelden arındırılmış bir "ortak pazar"ın varlığı şarttır. Roma Antlaşması'nın hedeflerinden gümrük birliği; altı kurucu ülke arasında 1968 yılında, sonra katılan üç üye arasında 1977 yılında gerçekleştirilmiş bulunmaktadır.

TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİRİŞİ

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ilk kuruluş yıllarında onunla ilişki kurmaya ve kurucu altı Avrupa ülkesi ile kader birliği yapmaya yönelmiştir. Toplulukları tesis eden Roma Antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Bundan bir buçuk yıl sonra Türkiye tam üyeliği öngören bir ortaklık ilişkisi kurmak üzere, daha henüz oluşmakta olan Topluluğa başvurmuştur. Türkiye'yi Topluluk ile ortaklık ilişkisi kurmaya yönelten en önemli nedenler Batı Bloku içinde yer almak istemesi, gümrük birliğinin olumlu etkileri, yeni Pazar olanakları, yatırım fonlarından yararlanma, kurulacağı umulan "Avrupa Birleşik Devletleri" ile bütünleşme ve Yunanistan'ın tutumudur. Yunanistan'ın AET'ye başvurması Türkiye'nin başvuru kararı almasını çabuklaştıran bir faktör olmuştur.

Avrupa Topluluğunun, Türkiye’yi ortak olarak kabul etmesinin nedenleri tam olarak açıklanmasa da AT Türkiye ile “politik, sosyal ve ekonomik alanlarda yakın ilişki sürdürmekte temel bir çıkarı olduğunu” kabul etmektedir.

Türkiye-AB Gümrük Birliği, sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri ise kapsam dışı bulunmaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri tespit edilirken, tarım payı ile sanayi payı ayrılmakta ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine tabi tutulmaktadır.

Gümrük Birliği’nin tamamlanmasıyla Türkiye, AB’nin 1971’den bu yana tek taraflı olarak uyguladığı biçimde, AB’den gelen sanayi ürünlerine yönelik tüm gümrük vergilerini ve eş etkili tedbirlerini ortadan kaldırmış, uygulanan miktar kısıtlamalarına da son vermiştir. Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler için ise, Türkiye, AB’nin Ortak Dış Tarife (Common External Tariff) sistemini uygulamaya başlamakla birlikte, hassas olarak nitelendirilen ürünler konusunda 5 yıllık bir geçiş dönemi öngörmüştür. 2001 yılı itibariyle dolan bu geçiş dönemi süresince, Türkiye ilgili vergilerini kademeli olarak AB’yle uyumlaştırmıştır.

2001’den bu yana ise, AB’nin Ortak Dış Tarifesi –en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi/Generalized System of Preferences-GSP dışında-bütünüyle uygulanmaktadır. GSP uygulamaları da, kademeli biçimde peyderpey üstlenilmektedir. Gümrük Birliği’nin bir sonucu olarak, Türkiye’nin AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerinden ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı koruma oranı yüzde sıfıra, benzer ürünler için üçüncü ülkelere uyguladığı koruma oranı ise, yüzde 15’lerden, 2004 ithalat rejimi kapsamında yüzde 4,2’ye düşmüştür.

Temel Hukuki Belgeler

- Ankara Anlaşması

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerinin hukuki temeli 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasıyla atılmıştır. Ankara Anlaşması, taraflar arasında kişi, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını ve aynı zamanda Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini de öngören oldukça kapsamlı bir *Ortaklık belgesidir*.

Ortaklık antlaşması “Avrupa Topluluğu ile Topluluğa üye olmayan bir ülke arasında yapılan, o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile Topluluk arasında gümrük birliği kurulmasını öngören” antlaşmadır. Bu antlaşma ile Türkiye AET’na “ortak üye” olmuştur.

Ortaklık Anlaşması, **hazırlık, geçiş ve son dönem** olmak üzere, Türkiye’nin AET ile ilişkilerini üç dönemde düzenlemiştir. Bir çerçeve Anlaşma niteliğindeki Ankara Anlaşmasında yer verilen **hazırlık dönemi**, 1970 yılında sona ermiştir. **Geçiş dönemine** ilişkin kuralların yer verildiği Katma Protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol, Türkiye ile AET arasında sanayi malları ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve her türlü mali yükümlükler ile miktar kısıtlamalarının (kotaların) kaldırılmasına ve Türkiye’nin AET’nin ortak gümrük tarifesine uyumuna ilişkin takvim ve kurallara yer vermiştir.

Söz konusu Belge ile, AET'nin, Türkiye'den ithal ettiği sanayi malları ithalatına uyguladığı her türlü gümrük vergisi, benzeri mali yükümlülükler ile miktar kısıtlamalarının kaldırması ve Türkiye'nin de 22 yıllık süre içinde Gümrük Birliğinin gereklerini yerine getirmesi öngörülmüştür. Ankara Antlaşması, ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesin sağlamak amacıyla bazı organlar kurulmasını da öngörmektedir. Bu organlar Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu ve Gümrük İşbirliği Komitesi'dir. Türkiye AET arasında en yetkili organ Ortaklık Konseyi'dir.

- Katma Protokol

Katma Protokol 23 Kasım 1970'de imzalanmıştır. "Ankara Antlaşması hükümlerinin, Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun olarak yürürlüğe konulmasını sağlayan bir *uygulama antlaşmasıdır*. Geçiş döneminin koşul, yöntem ve sürelerini belirler. Katma Protokol'un yürürlüğe girmesi gecikince, 1 Eylül 1971'de geçici bir antlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma geçiş döneminin ticari yükümlülüklerini başlatmaktadır. Katma Protokol'un esasları;

Topluluğun Türkiye'ye Karşı Yükümlülükleri;

Türk sanayi ürünleri iki önemli istisna dışında Topluluk pazarına serbestçe girecektir.

İstisnalar;

Topluluk Türkiye'den yapacağı petrol ürünleri ithalatına kota uygulayacaktır. Tekstil ürünleri ithalatında gümrük vergisi indirimleri 12 yıllık bir döneme yayılacaktır. Bu istisna Türkiye'yi çok olumsuz etkilemiştir. Çünkü tekstil ürünleri ihracatımızda büyük bir yer tutmaktadır. Tarım alanında kimi temel ihraç ürünlerimiz, Topluluğa serbestçe (gümrüksüz, kotasız) girecektir. Diğer tarım ürünlerinin ticareti ise tedricen, süreye bağlı olarak serbestleştirilecektir.

Türkiye'nin Topluluğa Karşı Yükümlülükleri;

Türkiye sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini tedrici olarak ve belirli süreler içinde indirecek, en sonunda sıfırlayacaktır. Süre;

Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu ürünlerde 12 yıl,

Rekabet gücünün düşük olduğu ürünlerde (genç sanayilerde) 22 yıldır.

Türkiye tarım politikasını Topluluğun tarım politikasıyla uyumlu hale getirecektir. Bununla birlikte Türkiye'de çiftçiyi korumaya yönelik destekleme programları nedeniyle, bu uyumun sağlanması çok zor görülmektedir.

Türkiye aynı süreler içinde Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlayacaktır. Topluluk'tan yaptığı tüm ithalatlarda miktar kısıtlamalarını, ithalat teminatlarını, gümrük benzeri resim ve harçları 22 yıl içinde kaldırmış olacaktır. Bununla birlikte, protokol'de öngörülen, koruyucu nitelikte yeni kota koyma hakkına sahiptir.

Faktör Dolaşımıyla İlgili Karşılıklı Yükümlülükler;

İşgücünün serbest dolaşımı belli süreler içinde, kademeli ve karşılıklı olarak gerçekleştirilecektir. Süreler; Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girişini izleyen 12. Yılın sonu ile 22. Yılın sonu arası.

Sermayenin serbest dolaşımı konusunda Türkiye şunları yerine getirecektir;

- Özel sermaye rejiminin iyileştirilmesi,
- Sermaye hareketlerinin kolaylaştırılması.

Üç Dönem ve Tam Üyelik

- Hazırlık Dönemi;

Türkiye'nin, ortaklık ilişkisinin ileri kademelerinde üzerine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönem beş yıl olarak öngörülmüştür ancak fiilen dokuz yıl sürmüştür.

- Geçiş Dönemi;

Hazırlık döneminin normal süresi sona ermeden önce, Türkiye'nin isteği üzerine bir sonraki dönemin, yani geçiş döneminin koşullarını, süre ve sıralarını belirlemek üzere Toplulukla yeniden müzakerelere başlanmış ve 23 Kasım 1970'de Katma Protokol imzalanmıştır. Katma Protokol'ün onay işlemlerinin uzun süreceği düşüncesiyle, ticari hükümleri bir geçiş antlaşmasıyla 1971'de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmayla hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi fiilen başlamıştır. Ancak geçiş döneminin hukuken başlaması, Katma Protokol'ün 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Geçiş döneminde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden, gittikçe gelişen bir şekilde *sanayi ürünleri* ticaretinde gümrük birliğinin yerleşmesini üstlenmiştir. Topluluk, Türk sanayi ürünlerinde (pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç) gümrük vergileri ve kısıtlamaları derhal kaldırmış, bazı tarım ürünlerimizde de kota dahilinde ithal kolaylıkları tanınmıştır. Türkiye'de Topluluktan ithal ettiği mallara 12 yıllık listede %10,22, yıllık listede %5 olmak üzere indirimli tarifeler uygulamaya başlamıştır. Ocak 1973 ile Ocak 1976'da iki indirim daha yapmıştır.

- Son Dönem;

Katma Protokol ile düzenlenen geçiş döneminin 22 yıl sonunda tamamlanmasını izleyen dönemde ise, son dönem başlamaktadır. Bu dönem Türkiye ile AET arasında ekonomik birliğe dayanacaktır. Bu dönemde, tarafların ekonomik politikaları arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi sağlanacaktır. Ankara Antlaşması, son dönem için bir süre saptamamış, bunu taraflara bırakmıştır.

- Gümrük Birliği Antlaşmasının Doğurduğu Sonuçlar;

Gümrük Birliği Antlaşması imzalandığı tarihte gizli bir belge gibi saklanmış, ancak anlaşma imzalandıktan birkaç hafta sonra kamuoyuna dağıtılmıştır. Anlaşma Türkiye'nin zararına çok önemli maddeler içerdiği için tartışmaya açılmamıştır. Türkiye AB ile başka bir örneği olmayan bir anlaşmanın altına imza atmıştır. Tam üyelik ve Gümrük Birliği bir bütün iken Türkiye sadece Gümrük Birliği'ne üye olmuştur. Yani "tam üyelerin ulusal menfaatleri doğrultusunda yönlendirilen bir ticari mekanizmaya, otomatik olarak uymak zorunda olan" ülke konumuna dahil olmaktadır. Gümrük Birliği'nin yeni mevzuatına uyum zorunluluğu, Türkiye'yi dolaylı olarak AB politikalarına uymaya zorlamış olmaktadır. Bu bakımdan, hadisenin bir ayağı ticari, diğer ayağı da siyasi-dir. Anlaşma metninin maddeleri incelendiğinde birçok maddede şu hususlar vurgulanmaktadır;

- Esas olan Gümrük Birliğine uyumdur.
- Türkiye'nin üçüncü ülkelere yapacağı anlaşmalarda Gümrük Birliği esastır.
- Türkiye Gümrük Birliği'nin işleyişini olumsuz etkileyecek bir anlaşma yapamaz.
- Türkiye'nin iç ve dış uygulaması veya çıkaracağı bir mevzuat Gümrük Birliği'ni olumsuz etkilememelidir.

Bu maddeler Türkiye'nin kararlarını bağlamakta ve pek çok faaliyetinde AB'nin sosyal, politik, mali, ekonomik, ticari hatta askeri politikalarına bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'nin 1963'te Ankara Antlaşması'nı imzalarken, 1970'te Katma Protokol'ü yaparken öngörülen hedef "diğer ülkeler statüsünde AB'ye girmektir". Türkiye bir taraftan tam üye olmadığı için AB'nin üst karar alma organlarında yer almamakta, diğer yandan bu organların yönettiği ve yönlendirdiği mekanizmalara ve politikalara uyma taahhüdü altına girmektedir. Ayrıca 1970 Katma protokolünde yer alan ve tam üyeliğe gidiş için geçiş dönemi özelliği taşıyan dönemde Avrupa Topluluğu 4 esastan 3'ünü ortadan kaldırmıştır. Topluluk tarafından yerine getirilmesi gereken temel unsurlar;

- Malların serbest dolaşımı
- İşgücünün serbest dolaşımı
- Sermayenin serbest dolaşımı
- Mali yardım

Fakat topluluk bu unsurlardan sadece sanayi mallarında gümrüksüz ithalatı yerine getirmekte, diğerlerini gerçekleştirilmemektedir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİ

- Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Gümrük birliklerinin statik etkileri, teknolojinin ve ekonomik yapının değişmesi varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtılması sonunda ortaya çıkacak etkileri ifade etmektedir. Statik etkiler, bir defalık etkilerdir. Bunun nedeni, ekonomik yapının ve teknolojinin uzun süre sabit kalamayacağıdır.

- Üretim Etkisi;

Kendi aralarında ekonomik birleşmeyi gerçekleştiren ülkeler, üye olmayan ülkelere karşı farklı gümrük tarifesi uygulamaktadırlar. Üye ülkeler arasında kurulan birleşme şekline göre, üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında önemli ticaret hacmi değişimleri olabilmektedir. Ekonomik birleşmelere üye ülkeler arasında serbest ticaret artar, üye olmayan ülkelere yapılan ticaret, tarifeler nedeniyle üye ülkelere kayabilmektedir. Bu iki etki *ticaret yaratılması* ve *ticaret saptması* olarak adlandırılmaktadır.

Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptıcı etkisi bazı varsayımlar altında analiz edilmektedir. Bu varsayımlar;

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Ekonomideki tüm faktörler tam istihdam edilmektedir.
- Üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise hareketsizdir.
- Fiyatlar maliyetler tarafından belirlenmektedir.
- Analizlerde üç ülke ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, ev sahibi ülkedir. İkincisi gümrük birliğinin diğer üyesidir. Üçüncü ülke ise, gümrük birliğinin dışında kalan ülkedir. Bu ülkeler, “dış dünya” veya “üçüncü ülkeler” olarak adlandırılmaktadır.
- Üretim sabit maliyetlerle yapılmaktadır.
- Ulaştırma masrafları sıfırdır.
- “Ad valorem” gümrük vergileri uygulanmamaktadır.

- Ticaret Yaratılması

Ticaret yaratıcı etki; gümrük birliği nedeniyle yüksek maliyetli üretimin yerini daha verimli bir birlik ülkesinin almasıdır. Birlik ülkeleri arasındaki ticarete daha önceden uygulanan tarife ve

kotaların kaldırılması sonucu, ticarete konu olan malların fiyatları düşer. Birlik içinde ticaret yaratılması, birlik üyesi ülkelerin daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapmalarına olanak sağlar. Sonuçta üyeler arasındaki ticaret hacmi yükselir. Ticari engellerin kaldırılması sonucu karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşma giderek artar. Tüketiciler, ülkelerinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı yurt içi malları yüksek fiyatlarla satın almak yerine, bu malları çok daha ucuz fiyatlarla birliğin diğer üyelerinden satın alabilir. Bu ülkelere temin edilen malların yerine karşılaştırmalı üstünlük kurulan mallar aynı ülkelere ihraç edilir.

- Ticaret Sapması

Birlik üyesi olmayan ülkelerin mallarına konan ortak tarife sonucu, bu ülkelerin mallarının pahalı hale gelmesi ticaretin birlik içine kaymasına neden olur. Ticaret saptırıcı etki, birlik dışında kalan ülkelerle oluşturulan ticaret hacminde daralma meydana getirmektedir. Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğine geçilmesiyle en verimli üreticinin birlik dışında kalması ve bölge ülkelerinin bu ülkeden yapmış olduğu ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Ticaret saptırıcı etkinin ortadan kaldırılması için, verimli ülke de birliğe alınır ya da birlik ülkelerinin ortak dış tarifesi düşürülerek uygun bir seviyeye getirilir.

Ülkelerin kendi aralarında birleşme kurmaları durumunda, üye olmayan ülkelere yapılan ticaret (düşük maliyetli üretim) tarifeler nedeniyle üye ülkelere kayabilir. Bu durumda ticaret sapması ortaya çıkmaktadır.

- Tüketim Etkisi

Ülkeler gümrük birliğine gidince gümrük içi birlik tarifelerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük duvarının değiştirilmesi (genellikle yükseltilmesi) tüketilecek malların fiyat yapılarının da değişmesini sağlamaktadır.

Fiyat yapısındaki bu değişiklikler, ülkeyi yurtiçi mallar ve üçüncü ülkelere yapılan ithalattan saptırarak, birlik içi ülkelere satın alınan mallara yönlendirmektedir. Eğer birlik içinde ticaret saptırma ve ticaret yaratma etkileri sonucunda ithalat artmışsa, tüketimde artmaktadır bu etkiye tüketim etkisi denir.

Prodüktivite Artışı

Gümrük birliğine giden ekonomilerde etkinliğin artması veya teknolojik yeniliklerin meydana gelmesi, prodüktivite artışına neden olur. Bu artışlar, maliyetleri düşürerek ticaret hadleri ve ödemeler bilançosu üzerinde etkilere sebep olur.

Prodüktivite artışı birlik üyesi ülkeler ve birlik dışında kalan ülkeler üzerindeki etkisi farklı olmaktadır.

Birlik üyesi ülkelerin ürettikleri mallarda ortaya çıkan prodüktivite artışı, birlik vatandaşlarının daha ucuz maliyetli üretim yapmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, prodüktivite artışı sonunda üretimde ve gelirden meydana gelen artış, birlik vatandaşlarının daha fazla tüketmelerine olanak sağlayarak refah düzeyini arttırmaktadır.

Gümrük birliğinde meydana gelen prodüktivite artışı, üçüncü ülkelere üzerinde de etkiler doğurmaktadır. İlk olarak gümrük birliğinden ithal edilen ürünlerin fiyatı düşmektedir. Eğer üçüncü

ülkelerde benzer bir fiyat düşüşü ortaya çıkmazsa, ticaret hadleri birlik aleyhine değişime uğramaktadır. Birlik dışında kalan ülkeler, gümrük birliğinden ithal ettikleri ürünler için daha az ödeme yapmaktadır.

İkinci olarak, prodüktivite artışı sonunda üye ülkelerin gelirlerinin artması, üçüncü ülkelerden yaptıkları ithalatı arttırmaktadır. Gelir artışına bağlı olarak üçüncü ülke mallarından daha fazla talep edilmesi, talep edilen üçüncü ülke mallarının fiyatını yükselterek, ticaret hadlerini üçüncü ülkeler lehinde, gümrük birliği aleyhine değiştirmektedir.

- Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişme

Gümrük birliğine giden ekonomilerin kendi kendilerine yeterlilik dereceleri artmakta, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri azalmaktadır. Gümrük birliğinin bir bütün olarak kendi kendilerine yeterli duruma gelmesi, pazarlık gücünün yükselmesine yol açmaktadır.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN DİNAMİK ETKİLERİ

Gümrük birliğinin kurulması, küçük piyasadan büyük piyasaya geçiş anlamı taşıdığından, ekonomilerin büyük piyasanın avantajlarını da elde etmeleri söz konusudur. Büyük piyasanın meydana getirdiği meydana getirdiği bu avantajlara dinamik etkiler adı verilmektedir.

Dinamik etkiler, piyasanın büyümesi sonucu içsel ve dışsal ekonomileri oluşmasını, daha ileri teknoloji kullanılmasını, uzmanlaşmanın artmasını, yatırımcılar için belirsizliğin azalmasını kapsamaktadır. Bu etkilerin sonucunda ekonomilerin verimliliklerinin artması da beklenmektedir.

Dinamik avantajlar şu şekilde sıralanabilir;

- Piyasa büyüklüğünün artması üye ülkelerin şirketlerinin içsel ölçek ekonomilerinden faydalanmalarını sağlamaktadır.

- Artan ticaret üye ülkelerin altyapılarında iyileşme sağlamaktadır.

- Gümrük birliğine üye ülkelerin diğer ülkeler ile pazarlık gücü üye ülkelerin dış ticaret haddini olumlu etkilemektedir.

- Artan rekabet etkinliği ateşler, yatırımı özendirir ve monopolcü gücü azaltır.

Dinamik dezavantajlar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Gümrük birliğinin daha etkin üyelerine daha a etkin üyelerden kaynak akımı gerçekleşebilmektedir.

- Üye ülkelerin şirketlerinin kapsamlı işbirliği oligopolcü bir yapılanma doğurabilmektedir. Bu durumda tüketiciler yüksek fiyatlardan alışveriş yapmak zorunda kalabilmektedir.

- Gümrük birliğinin büyük şirketlerin kurulmasına geçit vermesi sonucu, aşırı bürokratik ve etkin olmayan yapıların oluşmasına neden olmaktadır.

- Gümrük birliğinin idari masrafları yüksek olmaktadır.

Ekonomik - Siyasi Birlikler ve Gümrük Birliği